

**Чернівецький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету**

Кафедра фінансів, обліку і оподаткування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ
ПІДПРИЄМСТВА**

**(на матеріалах ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат»,
м. Чернівці)**

Студента 2 курсу
денної форми навчання
спеціальності 071 «Облік і
оподаткування»
спеціалізації «Облік і
оподаткування»

Дорофей
Олег
Михайлович

Науковий керівник:
к.е.н., доцент

Багрій
Конон
Леонідович

Завідувач кафедри:
д.е.н., професор

Чорновол
Алла
Олегівна

Чернівці 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	6
1.1. Економічна сутність дебіторської заборгованості підприємства.....	6
1.2. Концептуальні засади обліку дебіторської заборгованості підприємства.....	10
Висновки за розділом 1.....	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	19
2.1. Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві	19
2.2. Фінансовий облік дебіторської заборгованості та відображення її у фінансовій звітності підприємства.....	27
2.3. Оподаткування та відображення в податковій звітності дебіторської заборгованості підприємства.....	32
Висновки за розділом 2.....	39
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	41
3.1. Економічний аналіз дебіторської заборгованості підприємства та напрями його удосконалення в системі управління.....	41
3.2. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості за умов застосування інформаційних систем і технологій на підприємстві	47
Висновки за розділом 3.....	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з ключових проблем підприємства є управління фінансовими ресурсами, що може бути пов'язане з великими обсягами дебіторської заборгованості, яка суттєво впливає на його фінансовий стан. Чітко налагоджена організація обліку та здійснення аналізу зміни обороту дебіторської заборгованості надають можливість визначити резерви зменшення потреби в оборотних коштах шляхом прискорення розрахунків. Саме тому дослідження теоретичних основ обліку та аналізу дебіторської заборгованості залишаються актуальними. Дослідженню сутності дебіторської заборгованості, класифікації та аналізу було присвячено чимало праць науковців, серед яких М. Білик, Ф. Бутинець, С. Голов, М. Хохлов, Л. Васільєва, Т. Басюк, Н. Багатко, С. Береза, М. Петричко, М. Адамшин, Ф. Бутинець, Є. Бріхгем, Є. Іванов, Н. Матицина та інші автори. Серед авторів відсутній єдиний підхід щодо формування сутності дебіторської заборгованості та її класифікації, що потребує подальших наукових досліджень.

Метою дослідження є розробка теоретичних засад, організаційно-методичних і науково-практичних положень щодо удосконалення обліку дебіторської заборгованості підприємства.

Відповідно до мети було поставлено такі *завдання* і запропоновано їх вирішення: узагальнити підходи до ідентифікації поняття «дебіторська заборгованість», класифікаційних ознак і функціональних особливостей; дослідити законодавчу і нормативно-правову базу обліку і оподаткування дебіторської заборгованості; дослідити організаційні засади обліку дебіторської заборгованості підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», м. Чернівці; розкрити особливості фінансового обліку дебіторської заборгованості та відображення її у фінансовій звітності на підприємстві; визначити особливості оподаткування дебіторської заборгованості підприємства; провести економічний аналіз дебіторської заборгованості на ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат»; розробити шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості

підприємства в умовах використання інформаційних технологій.

Об'єктом дослідження є процеси обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат».

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних засад обліку та аналізу дебіторської заборгованості підприємства.

Методи дослідження. Під час написання роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналізу, синтезу, історичного та теоретичного узагальнення і порівняння – для розкриття сутності дебіторської заборгованості як економічної категорії, дослідження проблем і тенденцій розвитку обліку дебіторської заборгованості; абстрактно-логічний, причинно-наслідкового зв'язку та системний підхід – при формуванні класифікацій дебіторської заборгованості, комплексний підхід та метод аналізу – для визначення стану та динаміки дебіторської заборгованості на підприємстві; табличні та графічні – для наочного зображення аналітичного матеріалу і схематичного подання окремих теоретичних положень роботи і етапів удосконалення обліку дебіторської заборгованості на підприємстві.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, Міжнародні стандарти фінансової звітності, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, наукова монографічна література, статистичні дані Державного комітету статистики України та Міністерства фінансів України. Емпіричною базою забезпечення доказовості теоретичних положень, достовірності висновків та рекомендацій, обґрунтування аналітичних показників стала фінансова та внутрішня звітність ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», їх первинні документи та облікові реєстри.

Наукова новизна одержаних результатів полягає теоретичному обґрунтуванні та розробці рекомендацій з удосконалення організаційних і методичних положень, які в сукупності розв'язують наукове завдання – удосконалення обліку і аналізу дебіторської заборгованості підприємства.

Основні положення й результати дослідження характеризують наукову новизну, полягають у такому.

Удосконалено:

- аналітичний облік дебіторської заборгованості шляхом формування системи субрахунків другого порядку з метою контролю погашення дебіторської заборгованості;
- підходи до автоматизації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві в середовищі програми «BAS ERP».

Подальшого розвитку набули:

- трактування дебіторської заборгованості як частини активів підприємства, що являє собою контрактне зобов'язання юридичних та фізичних осіб, інших контрагентів перед даним господарським суб'єктом на певну дату і розглядається як засіб вилучений із обороту суб'єкта господарювання, що переданий контрагенту у якості кредиту;
- формування Наказу про облікову політику підприємства шляхом виділення переліку класифікаційних ознак та видів дебіторської заборгованості, зазначення критеріїв віднесення довгострокової заборгованості до складу необоротних активів підприємства та чіткого розмежування видів поточної дебіторської заборгованості відповідно до здійснюваних операцій підприємства;

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення обліково-аналітичної системи підприємства в частині управління його дебіторською заборгованістю. Запропоновано заходи щодо прискорення оборотності дебіторської заборгованості, зменшення терміну її погашення, формування резерву сумнівних боргів.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано студентську наукову публікацію, що відповідає тематиці випускної кваліфікаційної роботи.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Економічна сутність дебіторської заборгованості

Процес фінансово-господарської діяльності підприємств постійно супроводжується потребою здійснювати розрахунки з контрагентами, до яких можуть належати підприємства, організації, установи, державні органи, фізичні особи тощо. В результаті таких взаємовідносин формується дебіторська заборгованість, значна частка якої негативно впливає на фінансовий стан підприємства. До ознак низької платоспроможності підприємства належить несвоєчасне повернення дебіторської заборгованості або її повернення в неповному обсязі, що сприяє виникненню сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Одночасно треба враховувати, що поточна дебіторська заборгованість може бути вигідною для підприємства, оскільки збільшується товарообіг, що в свою чергу призводить до зростання прибутку. Великий вплив на оборотність капіталу, вкладеного в оборотні активи, а отже, і на фінансовий стан підприємства, справляє збільшення або зменшення розрахунків з різними дебіторами. Їх величина залежить від обсягу продажів, умов розрахунку з покупцями (передоплати, наступної оплати), періоду відстрочки платежу, платіжної дисципліни покупців, організації контролю за станом дебіторської роботи і претензійної роботи на підприємстві тощо. Різке збільшення дебіторської заборгованості і її частки в оборотних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства стосовно покупців або про збільшення обсягу продажів, або про неплатоспроможність і банкрутство частини покупців. Скорочення дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, якщо це відбувається за рахунок скорочення періоду її погашення. Якщо ж дебіторська заборгованість зменшується у зв'язку зі зменшенням відвантаження продукції, то це свідчить про зниження ділової активності підприємства.

Отже, зростання дебіторської заборгованості не завжди оцінюється негативно, а зниження – позитивно [1].

Дослідження поняття дебіторської заборгованості проводилося багатьма вченими, про що свідчать чисельні публікації в спеціалізованих та періодичних джерелах (Додаток А, табл. А.1).

Отже, різні автори по різному трактують визначення дебіторської заборгованості, але при цьому не змінюється її сутність. Дебіторська заборгованість визначається авторами як сума боргу підприємству від інших дебіторів, яка утворюється в процесі господарської діяльності.

Погоджуємось із визначенням Ф. Бутинця, який розглядає дебіторську заборгованість як сума заборгованостей на певну дату, оскільки відображає сутність дебіторської заборгованості аналогічно П(С)БО 10, і звідси впливає класифікація, яка дозволяє отримати обґрунтовані висновки для проведення фінансового аналізу на підприємстві [6]. Від класифікації дебіторської заборгованості, а також від обраних класифікаційних ознак залежить не лише порядок її обліку взагалі чи окремого її складника, а й ефективності управління нею. Дебіторська заборгованість може класифікуватися за різними ознаками: за контрагентами, за зв'язком із нормальним операційним циклом та терміном погашення, за об'єктами, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів, за платоспроможністю кредитора.

В наукових літературних джерелах із бухгалтерського обліку поняття дебіторської та кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання узагальнені і розглянуті недостатньо. Між цими двома видами заборгованості є багато спільного, а також і відмінного. Спільним є те, що обидва види заборгованості ґрунтуються на розриві в часі між товарною угодою та її оплатою і використовують основну функцію грошей як засіб платежу. Відмінність між ними впливає з особливостей функціонування цих видів заборгованості [22].

Дебіторська заборгованість за умови існування ймовірності отримання підприємством майбутніх економічних вигід та можливості достовірного визначення її суми належить до активів суб'єкта господарювання, тобто формує його майно. Науковці не дійшли єдиної думки щодо визначення

дебіторської заборгованості, що потребує вивчення її поняття. Виникнення дебіторської заборгованості є нормальною ознакою процесу господарської діяльності підприємства, і кожен господарюючий суб'єкт зацікавлений в оптимізації її обсягу. Скорочення дебіторської заборгованості є резервом зниження потреби підприємства в обігових коштах та прискорення швидкості їх обігу [23].

Узагальнюючи результати проведеного огляду літературних джерел можемо зробити висновок про те, що під дебіторською заборгованістю науковці розуміють показник фінансового стану підприємства, що вказує на суму заборгованості на користь підприємства на певний термін за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також як суму авансу для постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове документально підтвержене право вимоги оплати боргу [22].

Причиною виникнення дебіторської заборгованості є наявність розрахункових операцій між контрагентами, що виникають за фактом відвантаження продукції (виконання робіт або надання послуг) та передбачають сплату визначеної договором суми коштів, яка буде здійснюватися повністю або частинами за визначений період часу. Контрагент (лат. «*contrahens*» – «домовлятися»; «*contra*» – «проти» + «*agens*» – «діючий»; «*contrahere*» – «протистояти взаємно») – це особа або установа, що бере на себе певні зобов'язання за договором. «Контр» (проти) походить з протиставлення однієї сторони іншій [24]. В договорі зобов'язанню кожної зі сторін протистоїть (кореспондує) право іншої сторони, і навпаки.

У правових відносинах під контрагентом розуміється одна зі сторін договору, хоча в Цивільному кодексі чітко визначення терміна «контрагент» відсутнє. Контрагентами виступають сторони договору (дві або більше) щодо один одного, тобто можна зробити висновок, що кожен партнер, який укладає контракт, є контрагентом, а в момент підписання контракту, коли він набуває юридичної сили, він бере на себе зобов'язання відповідно до прописаних контрактом умов, зокрема щодо сплати заборгованості за отримані активи (цінності), роботи чи послуги.

Дебіторською заборгованістю вважають суми оплати від клієнтів, покупців, замовників підприємства, які на дату формування звітності (проміжної або річної) чи надання робіт, поставки товарів ще від них не отримані. Таких контрагентів називають дебіторами [25].

З огляду на економічну сутність операцій, що приводять до виникнення дебіторської заборгованості, здебільшого вона має договірний, товарний характер (за підставою виникнення), але може виникати також за фактом авансових платежів, випадкових чи навмисних переплат податків та зборів до державного бюджету. Заборгованість дебіторів набуває ознак боргового активу, оскільки передбачає можливість перетворення права вимоги боргу на реальні грошові кошти в найближчій перспективі. З економічної точки зору для самого дебітора вона є джерелом безкоштовних ресурсів тимчасового користування, може використовуватися для погашення кредиторської заборгованості, виконує функцію безвідсоткового споживчого кредиту, що надається по відкритому рахунку. Доказом наявності закріпленої за дебітором заборгованості є підписаний покупцем (споживачем послуг) рахунок та відповідні бухгалтерські записи у продавця. Підтверджено факт наявності заборгованості та її строковості в процесі інвентаризації.

З позиції бухгалтерського обліку дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигід, а її сума може бути достовірно визначена [26]. За ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» нею вважаються суми боргових зобов'язань контрагентів станом на певну дату. Для організації обліку та звітності після визнання об'єкта активом важливо чітко окреслити його характеристики, зокрема оборотність, здатність генерувати дохід та грошові кошти, термін погашення.

Юридичне трактування дебіторської заборгованості як активу необхідно враховувати на етапі організації обліку та подальшого управління з огляду на те, що використання активу передбачає можливість його передачі, обміну, навіть продажу, хоча на практиці правову характеристику дебіторської заборгованості часто не враховують.

Застосування комплексного підходу, що поєднує економічну, юридичну, податкову та бухгалтерську складову, є запорукою ефективного управління дебіторською заборгованістю.

1.2. Концептуальні засади обліку дебіторської заборгованості підприємства

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують відображення дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №10 «Дебіторська заборгованість» [26] та №13 "Фінансові інструменти" [27]. Однак, сутність дебіторської заборгованості тлумачиться у цих стандартах неоднозначно.

Так у П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість» дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату. При цьому дебіторами є всі юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів [26]. Під таке трактування підлягає як заборгованість дебіторів, яка утримується підприємством до дати погашення, так і заборгованість дебіторів призначена для перепродажу. Заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів, тощо, або ж від короткотермінових змін ціни(суми) такої дебіторської заборгованості. Тому така заборгованість, згідно п.4 П(С)БО №13 «Фінансові активи», є фінансовим активом призначеним для перепродажу і повинна відображатися та оцінюватися в обліку відповідно до цього стандарту [27]. Визначення наведене в П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість» є ширшим, оскільки охоплює усю заборгованість підприємству, у тому числі і ту, яка по суті є фінансовими інвестиціями, тобто активами, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку.

У п.4 П(С)БО №13 «Фінансові активи» надається визначення дебіторській заборгованості, що непризначена для продажу, "дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших

активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу".

Отже, дане тлумачення більш точно розкриває сутність поняття "дебіторська заборгованість". Таким чином, на основі аналізу чинних національних стандартів бухгалтерського обліку можна дійти висновку, що дебіторська заборгованість, за своєю суттю, є сумою заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу.

В українському законодавстві до законодавчих документів, що регулюють питання обліку дебіторської заборгованості та її розкриття у фінансовій звітності, є П(С)БО 14 «Оренда», П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів». В них також розкриваються окремі питання, пов'язані з обліковим відображенням дебіторської заборгованості/

Варто зауважити, що не існує окремого міжнародного стандарту, який регламентує питання відображення в обліку дебіторської заборгованості. Облік дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до МСФЗ №7 "Фінансові інструменти:розкриття", МСБО №32 "Фінансові інструменти: подання" та МСБО №39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" [28], тобто дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній практиці до фінансових активів. При цьому у названих міжнародних стандартах не дається чіткого визначення поняття дебіторської заборгованості. П.9 МСБО №39 зазначає: "позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку" [29]. Таке тлумачення поняття дебіторської заборгованості є ширшим порівняно з тлумаченнями наведеними у національних стандартах.

В Україні відповідно до П(С)БО 10 обов'язковим є поділ дебіторської заборгованості на поточну та довгострокову, який залежить від нормального операційного циклу. Також при проведенні дослідження доцільним є

групування дебіторської заборгованості за строками погашення. Класифікація дебіторської заборгованості наведена у табл. В.1.

Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», дебіторська заборгованість поділяється на такі види:

довгострокову;

поточну.

Поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає у процесі нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу [26].

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка не виникає у процесі нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Ще одним підходом до класифікації поточної дебіторської заборгованості є товарна та нетоварна. Операції називаються товарними, вони пов'язані з оплатою продукції, робіт та послуг. Тобто товарна дебіторська заборгованість виникає внаслідок операційної діяльності підприємства, яка може передбачати продаж товарів, виконання робіт, надання послуг. Нетоварна дебіторська заборгованість виникає від іншої діяльності підприємства (тобто операцій інших, ніж продаж товарів, виконання робіт або надання послуг). Нетоварна дебіторська заборгованість відображається в обліку під відповідними назвами і не включається до складу товарної дебіторської заборгованості.

Питання заборгованості підприємств на сучасному етапі розвитку ринкових відносин займає важливу роль. Водночас необхідно зазначити, що класифікація дебіторської заборгованості здійснюється обліковцями суто в межах рахунків. Виходячи з цього, слід зазначити, що в Україні такий поділ дебіторської заборгованості обов'язковий.

Глобалізаційні процеси та інтеграція України в європейську спільноту потребує необхідності розроблення та приведення у відповідність з міжнародними вимогами методик і практик організації бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання. Так, на відміну від національних стандартів бухгалтерського обліку в МСБО та МСФЗ не передбачено

окремого стандарту для обліку дебіторської заборгованості. В підходах до класифікації та в практиці обліку дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ існують відмінності. Наприклад, МСБО 39 визначає дебіторську заборгованість як похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку [29]. В П(С)БО 10 зазначається, що поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (окрім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю [30]. А в П(С)БО 13 дебіторська заборгованість визначається як один із видів фінансових активів; контракт, що дає право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства [26].

Розглянемо відмінності в концептуальних основах обліку між національними та міжнародними стандартами в Додатку В, табл. В2.

Як видно за табл. В.2 в даний час існують певні розбіжності між нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку та Міжнародними стандартами фінансової звітності. У МСБО не відображена конкретизація аспектів класифікації, оцінки та визнання дебіторської заборгованості, зазначені лише загальні правила

Різниця між національним і зарубіжним обліком: в Україні оцінка дебіторської заборгованості відбувається за первісною вартістю, у зарубіжних країнах — за справедливою. Також в Україні величина резерву сумнівних боргів визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або з використанням коефіцієнта сумнівності. У міжнародній практиці, крім того — ще й у відсотковому відношенні від виручки при можливому розподілі дебіторів на кілька груп.

Таким чином, оцінка поточної дебіторської заборгованості у вітчизняній практиці здійснюється на дату виникнення та на дату складання балансу за первісною вартістю або чистою вартістю реалізації відповідно. У зарубіжних країнах оцінка проводиться на дату виникнення, дату погашення та на дату складання балансу за сумою виставленого рахунку, з урахуванням

знижки (за умови оплати в період дії знижки) та за сумою, скоригованою на знижку відповідно [31]

Порівняння національних і міжнародних рахунків бухгалтерського обліку наведено в табл. В.3 Додатку В.

Суб'єкти господарювання переходять до ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності відповідно до міжнародних вимог МСБО та МСФЗ, а тому все більшої актуальності набуває проблема гармонізації національних та міжнародних стандартів обліку дебіторської заборгованості. В науковій літературі, також неоднозначними є підходи до розуміння економічної сутності та змісту кредиторської заборгованості. Господарська діяльність підприємства неможлива без виникнення кредиторської заборгованості перед іншими суб'єктами підприємницької діяльності. Використання такого позикового капіталу дозволяє суттєво розширити об'єми господарської діяльності підприємства, забезпечити більш ефективно використання власного капіталу, прискорити формування різних цільових фінансових фондів, і врешті – підвищити ринкову вартість підприємства. Від правильного визначення сутності кредиторської заборгованості, її класифікації залежить правильність відображення цієї інформації через систему бухгалтерського обліку у фінансовій звітності підприємства. Проведений огляд літературних джерел дозволяє погодитись з автором Чорненькою О.Б. яка розглядає кредиторську заборгованість як результат правовідносин суб'єктів господарювання, «який є наслідком вчинення певної дії одного суб'єкта до іншого суб'єкта господарювання, фізичної особи, держави, позабюджетного фонду щодо передачі товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів чи інших активів, надання послуг, виконання робіт, або дії законодавчо-нормативних документів (виникнення заборгованості з податків чи інших обов'язкових платежів перед бюджетом та позабюджетними цільовими фондами) та надає кредитору право вимоги» [32]. Гармонізація підходів до розуміння економічної сутності та змісту понять дебіторської та кредиторської заборгованості є об'єктивною необхідністю та передумовою формування методологічної та методичної складових практики сучасних бухгалтерського обліку та фінансового аналізу.

Не менш важливою така гармонізація є для забезпечення успішної роботи судових експертів-економістів в системі профілактики й боротьби з правопорушеннями та злочинами в економічній сфері.

Для управління використовують розподіл за правовим критерієм, виділяючи строкову або прострочену заборгованість. До строкової належить та частина заборгованості дебіторів, строк погашення якої ще не настав або становить менше одного місяця, а також яка пов'язана з нормальними строками розрахунків, визначеними в угодах [30]. Простроченою вважається заборгованість, погашення якої не відбулося у визначений договором термін, або заборгованість, пов'язана з помилками в оформленні розрахункових документів. Чим далі в часі відтермінується виконання дебітором взятих на себе зобов'язань, тим більш сумнівною для кредитора є можливість отримання такого боргу. З огляду на наявні обставини та фактори, які необхідно передбачити в обліковій та фінансовій політиці підприємства, прострочена дебіторська заборгованість може вважатися сумнівною. У П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [26] визначено, що «сумнівний борг – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником».

В окрему групу виділяють безнадійну дебіторську заборгованість, яка є поточною дебіторською заборгованістю, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності (п. 4 ПБО 10) [26], тобто це рахунки, які покупці не оплатили і які не будуть оплачені через ліквідацію боржника, якщо не передбачено правонаступництво за цим зобов'язанням, або за якою сплинув строк позовної давності.

Законодавством (ст. 257 Цивільного кодексу України [33]) передбачено, що строк позовної давності становить 3 роки з моменту спливу строку виконання зобов'язання, передбаченого договором, але оскільки дебіторська заборгованість є договірною, то умовами договору може бути передбачено інший термін позовної давності, що не суперечить законодавству. У ст. ст. 257–258 ЦКУ міститься загальне та спеціальне регулювання позовної давності, що часто не враховується в договорах та не

знаходить відображення в обліковій політиці. Скорочена (спеціальна) позовна давність в один рік застосовується до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару, щодо неналежної якості роботи, виконаної за договором підряду [33].

Під час укладання договору, за яким виникає дебіторська заборгованість, необхідно звернути увагу на те, що строки позовної давності можуть бути подовжені угодою сторін. На особливу увагу заслуговує встановлення початку перебігу позовної давності, оскільки існують специфічні роботи, виконання яких може здійснюватися за періодами (так звані триваючі зобов'язання).

В разі порушення контрактних умов штрафні санкції нараховуються за кожен період, а позовна давність також обчислюватиметься в межах кожного періоду окремо. Якщо договором передбачено, що пеня буде стягуватися за кожен день прострочення виконання зобов'язання, позовну давність необхідно обчислювати окремо за кожен день. Ця особливість вимагає належного облікового обґрунтування та аналітичної деталізації. Визнана відповідно до законодавства безнадійна дебіторська заборгованість (майбутніх економічних вигід не очікується отримати) перестає відповідати критерію визнання активу, а для підприємства перетворюється на витрати. Розмежування сумнівної та безнадійної заборгованості зумовлено тим, що податкове законодавство (пп. 14.1.11 Податкового кодексу України [34]) визнає лише поняття безнадійної заборгованості та умови, за якими заборгованість можна вважати безнадійною.

Достатньою податковою умовою для визнання безнадійного боргу є вплив строку позовної давності за зобов'язаннями щодо такої заборгованості незалежно від того, чи звертався кредитор до суду задля її стягнення. Поняття позовної давності міститься у Цивільному кодексі України [33] й передбачає строк, протягом якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права чи інтересу (ст. 256 ЦКУ). Списати дебіторську заборгованість в обліку та виключити зі складу активів у звітності можна лише після того, як вона отримує статус безнадійної. Сумніви в поверненні не дають підстав для списання, адже досить важко

чітко окреслити умови сумнівності погашення боргу, що дає підстави для фінансових маніпуляцій та зловживань.

На відміну від загальноприйнятої вітчизняної практики, в міжнародних стандартах обліку та звітності (МСБО та МСФЗ) відсутні чіткі визначення понять «сумнівна заборгованість» і «безнадійна заборгованість». Класифікація заборгованості дебіторів здійснюється відповідно до самостійно вибраних підприємством критеріїв з урахуванням професійної думки фахівців, що закріплено в наказі про облікову політику. Відсутність чітких рекомендацій щодо виокремлення сумвної та безнадійної заборгованості пояснює те, що в міжнародних стандартах не наведено алгоритмів розрахунку резерву сумнівних боргів МСБО, тобто кожне підприємство самостійно визначає та описує в обліковій політиці методику формування резерву сумнівних боргів.

Висновки за розділом 1

1. Критична оцінка теоретичних досліджень з питань визначення сутності дебіторської заборгованості дозволила визначити, що дебіторська заборгованість – це частина активів підприємства, що являє собою контрактне зобов'язання юридичних та фізичних осіб, інших контрагентів перед даним господарським суб'єктом на певну дату і розглядається як засіб вилучений із обороту суб'єкта господарювання, що переданий контрагенту у якості кредиту. Вважаємо доцільним застосовувати комплексний підхід до характеристики дебіторської заборгованості як специфічного активу бухгалтерського обліку, який, окрім суто облікового, доповнюється податковим, юридичним та економічним трактуванням.

2. Питання обліку дебіторської заборгованості підприємств в Україні регулює ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість». В системі МСФЗ дебіторська заборгованість визнається як фінансовий актив, що є контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства. При порівнянні національних і міжнародних стандартів обліку з'ясовано, що оцінка поточної дебіторської заборгованості

у вітчизняній практиці здійснюється на дату виникнення та на дату складання балансу за первісною вартістю або чистою вартістю реалізації відповідно. У зарубіжних країнах оцінка проводиться на дату виникнення, дату погашення та на дату складання балансу за сумою виставленого рахунку, з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки) та за сумою, скоригованою на знижку відповідно.

3. Визначаємо, що заборгованість дебіторів є досить специфічним активом, адже завжди присутній ризик неповернення такого боргу з об'єктивних та суб'єктивних причин, тому дебіторська заборгованість вимагає постійної уваги й контролю, особливо за умови зростання ризику її перетворення на безнадійний борг, що може стати причиною зниження платоспроможності через «вимивання» грошових коштів з обігу. Тому підприємству слід шукати оптимальні методи управління заборгованістю задля недопущення її перетворення на безнадійну та перевищення критично допустимого рівня для підприємства з урахуванням специфіки його діяльності, розміру та інших особливостей.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві

Для дослідження було обрано підприємство ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», його фінансово-господарська діяльність в частині обліку дебіторської заборгованості. Дане підприємство входить до складу виробничого комплексу Промислової групи "Віойл". Підприємство ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» здійснює підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку. Основним видом діяльності підприємства є виробництво олії та тваринних жирів (код КВЕД 10.41), неспеціалізована оптова торгівля (46.90), виробництво фруктових і овочевих соків (10.32). Підприємство за організаційно-правовою формою є приватним акціонерним підприємством (ПрАТ). Середньорічна кількість працівників становить 440-443 особи. Статутний капітал ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» складає 50903 тис. грн.

ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» випускає наступні види продукції: олія соняшникова, олія ріпакова, олія соєва, лляна, паливні гранули. Підприємство займається переробкою олійного насіння, виробництвом нерафінованих та рафінованих рослинних олій та виробництвом паливних гранул. Річна потужність з переробки - до 180 тис. тон насіння соняшнику. Підприємство працює на давальницькій сировині, тому власної продукції та експорту немає. Протягом останніх років з метою вдосконалення техніки та технології комбінату здійснювались ті чи інші роботи, результати яких позитивно позначилися на техніко-економічних показниках роботи комбінату та дозволили випускати якісну конкурентноспроможну продукцію.

Оскільки підприємство є акціонерним товариством, то вищим органом є Загальні збори акціонерів. До основних функцій Загальних зборів акціонерів слід віднести внесення змін до статуту товариства; обрання членів

наглядової ради; утворення і відкликання виконавчого та інших органів товариства; затвердження річної фінансової звітності товариства; розподіл прибутку товариства; рішення про ліквідацію товариства та інші.

Головним виконавчим органом на ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» є Правління підприємства. У Додатку Д представлено організаційну схему управління на ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», рис. Д.1.

Результати аналізу фінансових результатів діяльності ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2020-2022 рр. представлено в Додатку З, табл. З.1.

Проведений аналіз виявив, що весь період дослідження чистий фінансовий результат діяльності підприємства був збитком. Сума збитку була найбільшою у 2021 р. 58,4 млн. грн., у 2022 р. вона зменшилась на 5,5 млн. грн., або на 9,4% і склала 52,9 млн. грн. Якщо проаналізувати дещо детальніше, то можна побачити, що собівартість реалізованих товарів, продукції, робіт, послуг перевищує чистий дохід від реалізації товарів, а, отже, операційна діяльність підприємства збиткова. Валовий збиток зростів від 4,5 млн. грн. (2020 р.) до 15,9 млн. грн. (2022 р.). Інші операційні доходи були значно меншими за інші операційні витрати, сума останніх у 2022 р. досягла 39,7 млн. грн. Отже, фінансовий результат від операційної діяльності теж не покращився і був збитком всі роки дослідження. Його сума в 2022 р. збільшилась на 17,3 млн. грн., або на 45,8% і склала 55,2 млн. грн. Фінансова діяльність підприємства також не покращила фінансовий стан підприємства. Інші фінансові доходи підприємство мало лише у 2022 р. у сумі 2,7 млн. грн. У 2020-2021 рр. на підприємстві були фінансові витрати в обсягах 2,5 млн. грн. і 0,7 млн. грн. відповідно.

Таким чином, що стан фінансово-господарської діяльності підприємства значно погіршився, збитковість його діяльності зростає.

Проаналізуємо показники фінансово-господарської діяльності підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», використовуючи показники форми №1 Баланс (Звіт про фінансовий стан) підприємства. Результати аналізу представлено в Додатку З, табл. З.2.

Динаміка основних показників діяльності підприємства за 2020-2022 роки, представлених у таблиці, демонструє наступні зміни фінансового розвитку підприємства. Відбулось скорочення майнового потенціалу підприємства, оскільки обсяг капіталу за 2021 р. порівняно з 2020 р. зменшився на 89452 тис. грн., або на 10,8%. У 2022 р. капітал підприємства скоротився ще на 6,4%. Простежується зменшення матеріально-технічної бази, про що свідчить динаміка вартості майна, у 2022 році вона знизилась на 62557 тис. грн., або на 8,7% порівняно з 2020 р. Відзначаємо зменшення розміру оборотних активів (у 2022 році вони знизились на 74080 тис. грн або на 68,1%). Що стосується грошових коштів та їх еквівалентів, то тут є зростання на 606 тис. грн., або на 429,8%. Також відбулось зменшення обсягів власного капіталу на 111331 тис. грн., або на 16,4% за рахунок переважно зменшення нерозподіленого прибутку і появи непокритого збитку у 2022 р. у сумі 2523 тис. грн.

Наступним етапом в характеристиці досліджуваного підприємства є проведення оцінки фінансового стану підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат». Це допоможе визначити стан фінансової ліквідності, платоспроможності, стійкості та ділової активності підприємства за 2020-2022 рр.

За показниками аналізу ліквідності підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» з використанням коефіцієнтів (Додаток 3, табл. 3.3), які розраховані на підставі даних ф.1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» слід визначити, що коефіцієнт покриття для підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» знизився до 0,28. Це свідчить про недостатність ресурсів підприємства для погашення його поточних зобов'язань. Відбулось значне погіршення показника швидкої ліквідності. Оскільки у 2022 р. він склав лише 0,09, то це свідчить про різке зниження платіжних можливостей підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами. Для підприємства важливим показником високої платоспроможності є коефіцієнт абсолютної ліквідності. Для нашого підприємства він надзвичайно низький і склав у 2022 р. лише 0,006 значно відхиляється він нормативних значень. Чистий

оборотний капітал підприємства зменшився на 76841 тис. грн.

Для аналізу фінансової стійкості підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2020-2022 рр. (Додаток 3, табл. 3.4) розрахуємо показники насамперед автономії, фінансової стійкості та інші.

Результати аналізу засвідчили, що коефіцієнт автономії в межах норми, питома вага власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність, перевищує 50% і становила 82-84%. Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів показав, що на кожну одиницю позикових і залучених коштів у 2022 р. припадало лише 4,51 одиниці власних коштів підприємства. Коефіцієнт фінансової стійкості погіршився до -2,61, а, отже, підприємство втратило платоспроможність фінансувати активи за рахунок власного капіталу та капіталу, залученого на довгостроковій основі. За даними коефіцієнту забезпеченості власними оборотними засобами робимо висновок, що 82% власного капіталу перебуває в обороті. Також коефіцієнт маневреності власного капіталу свідчить про надто низький рівень фінансування оборотних активів за рахунок довгострокових джерел фінансових ресурсів, оскільки знизив свої значення до -0,16.

Отже, щодо фінансової стійкості ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», то слід зазначити, що показники нестабільні і мають тенденцію до погіршення. Однак, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами, який є індикатором здатності підприємства фінансувати оборотні активи за рахунок власних фінансових ресурсів має високе значення, що свідчить про здатність підприємства проводити активну діяльність навіть в умовах відсутності доступу до позикових коштів і зовнішніх джерел фінансування.

Аналіз фінансового стану підприємства обов'язково передбачає аналіз та оцінку його ділової активності. В Додатку 3, табл. 3.5 наведено оцінку ділової активності ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2020-2022 рр. Оскільки для цих показників не визначені нормативні межі, то будемо оцінювати тенденції.

Позитивним явищем для підприємства є зростання коефіцієнтів оборотності активів, запасів і дебіторської заборгованості. Останній показник

за роки дослідження значно збільшився – на 245,0%. Для кредиторської заборгованості характерна нестабільність в питаннях оборотності. У 2022 р. цей показник зменшився на 13,1% порівняно з 2020 р. Також знизився показник «строк погашення дебіторської заборгованості, оскільки чим меншими є строки обертання окремих видів активів, тим швидше вивільняються кошти і розширюються можливості підприємства щодо їх подальшого використання. Слід відмітити збільшення показнику фондівіддачі на підприємстві за роки дослідження на 25,9%.

Таким чином, переважна більшість показників ділової активності ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за період дослідження покращились. Негативні тенденції демонструвала кредиторська заборгованість, для якої залишились високими строки погашення, спостерігається зниження ефективності використання ресурсів підприємства.

На підприємстві ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» працює бухгалтерська служба, до складу якої входить головний бухгалтер, заступник головного бухгалтера і три бухгалтери. Саме бухгалтерська служба на ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» розробляє Положення про облікову політику підприємства, вносить зміни до обраної облікової політики, пропозиції щодо вибору форми бухгалтерського обліку виходячи зі структури й особливостей діяльності підприємства. Також до завдань бухгалтерії відноситься організація повного обліку основних засобів, сировини, матеріалів, палива, готової продукції, коштів та інших товарно-матеріальних цінностей підприємства, витрат виробництва та обігу, виконання кошторисів витрат згідно з вимогами законодавства та національних стандартів. Важливе значення для роботи бухгалтерії та всього заводууправління має інформаційне забезпечення, яке передбачає формування і своєчасне надання повної та достовірної бухгалтерської інформації про діяльність підприємства, його майновий стан, прибутки й витрати; складання податкової, фінансової та статистичної звітності на основі достовірних первинних документів і відповідних бухгалтерських записів, своєчасне подання її відповідним органам; розробка форм документів внутрішньої бухгалтерської звітності.

Підприємство ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» є платником податку на прибуток», то в обов'язки бухгалтерської служби входить своєчасне нарахування та перерахування податків, внесків та інших обов'язкових платежів.

Головний бухгалтер призначається керівником підприємством та відповідно в ході здійснення прямих обов'язків керується Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [35], та низкою інших нормативно-правових актів. До функцій головного бухгалтера підприємства слід віднести контроль за правильним і своєчасним оформленням приймання та використання сировини, матеріалів, палива, готових виробів, товарів та інших цінностей; стягненням у встановлений термін дебіторської та погашенням кредиторської заборгованості, дотриманням платіжної дисципліни; правильністю витрачання фонду оплати праці, дотриманням встановлених посадових окладів, суворим дотриманням штатної, фінансової та касової дисципліни; списанням недостач, втрат, дебіторської заборгованості й інших коштів; дотриманням встановлених правил проведення інвентаризації коштів, товарно-матеріальних цінностей, основних фондів, розрахунків і зобов'язань.

В Додатку Д на рис. Д.2 нами представлено структуру бухгалтерії ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат».

Одним із важливих засобів поєднання державного регулювання та власних управлінських рішень підприємців щодо організації й ведення бухгалтерського обліку є облікова політика підприємства. Саме від обґрунтованості облікової політики залежать ефективність управління господарською діяльністю та стратегія розвитку в цілому. Підприємство самостійно визначає облікову політику (п. 5 ст. 8), де фіксує тільки ті принципи і методи бухгалтерського обліку та оцінки, які передбачають декілька варіантів обліку на вибір суб'єкта господарювання або щодо яких є певна невизначеність. При формуванні облікової політики підприємства визначальна роль покладена на керівника та головного бухгалтера [36; 37]. При цьому, відповідно до ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», передбачається послідовне і систематичне

застосування підприємством обраної облікової політики, яка розробляється не на певний строк, а на тривалий період. Основним документом регулювання облікової політики на підприємстві є Наказ про облікову політику.

ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» послідовно застосовував облікову політику. Однією із важливих складових облікової політики підприємства є обґрунтування засад щодо обліку дебіторської заборгованості підприємства. Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансових звітах визначає П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [26].

Основні елементи облікової політики щодо дебіторської заборгованості детально проаналізовано Цегельник Н.І., наведені нами в Додатку К на рис. К.1.

В Методичних рекомендаціях щодо облікової політики підприємства також розкривається питання зміни облікової політики та зазначається, що така зміна може бути здійснена, як правило, з початку року [38]. У міжнародному законодавстві регулювання цього питання відбувається в положеннях МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [39], в якому окреслено можливості перспективного та ретроспективного застосування зміни в обліковій політиці та визнання впливу зміни в обліковій оцінці

Основною відмінністю українських та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, як зазначають науковці (В.А. Малахов, О.Д. Моспан, А.Ю. Стороженко [40]), є «оцінка заборгованості та методи визначення резерву сумнівних боргів». Адже за МСФЗ дебіторська заборгованість оцінюється за амортизованою собівартістю за допомогою методу ефективного процента, а в П(С)БО до недавнього часу теперішня вартість визначалася лише для відсоткової заборгованості. Відповідно до змін у законодавстві, що сталися наприкінці 2022 р., відбулася гармонізація міжнародних і національних стандартів у частині оцінки безвідсоткової

довгострокової дебіторської заборгованості за теперішньою вартістю з використанням ставки дисконтування.

В обліковій політиці підприємства зазначено, що Компанія проводить нарахування резерву сумнівних боргів з метою покриття потенційних збитків, які виникають у разі нездатності покупця здійснити необхідні платежі. При оцінці достатності резерву сумнівних боргів керівництво враховує поточну економічну ситуацію в цілому, строки виникнення залишків непогашеної дебіторської заборгованості, досвід Компанії по списанню заборгованості, кредитоспроможність покупців і зміни умов здійснення платежів. Зміни в економіці, галузевій ситуації або фінансовому стані окремих покупців можуть спричинити коригування розміру резерву сумнівних боргів, відображеного у фінансовій звітності.

Сума розрахованого резерву безнадійної заборгованості відображається у звіті про сукупний дохід у складі інших операційних витрат.

Безнадійний борг, термін погашення якого вже закінчився, списується з балансу разом зі зменшенням розрахованого резерву сумнівних боргів. Резерв сумнівних боргів на залишки заборгованості із пов'язаними сторонами Компанії не нараховується незалежно від дати виникнення даної заборгованості.

Ми підтримуємо думку Цегельник Н.І. [36] про те, що при формуванні облікової політики, необхідно чітко класифікувати дебіторську заборгованість підприємства з метою її поточного обліку та правильної оцінки в фінансовій звітності. Для цього в наказі про облікову політику підприємства слід виділити перелік класифікаційних ознак та види дебіторської заборгованості, зазначити критерії віднесення довгострокової заборгованості до складу необоротних активів підприємства та чітко розмежувати види поточної дебіторської заборгованості відповідно до здійснюваних операцій підприємства. У Наказі про облікову політику слід зазначити всі знижки за оплату у короткий термін чи нарахування пені за затримку платежу з метою оптимального управління заборгованістю. Встановлення порядку визнання дебіторської заборгованості сумнівною є також вкрай важливим. При цьому, особливої уваги потребує документальне

підтвердження операцій із сумнівною та безнадійною дебіторською заборгованістю. Наприклад, якщо виникає прострочення терміну погашення дебітором, то підтверджувальним документом виступають договори або рахунки; у випадку банкрутства контрагента підтвердженням може бути постанова суду. Такий поділ сприятиме оптимізації процесу розрахунку резерву сумнівних боргів.

2.2. Фінансовий облік дебіторської заборгованості та відображення її у фінансовій звітності підприємства

Відображення операцій щодо виникнення дебіторської заборгованості та її списання (закриття) цілком залежить від самої природи заборгованості, тобто об'єкта її виникнення. Дебіторська заборгованість класифікується за такими групами, з використанням відповідних рахунків (субрахунків):

- заборгованість орендаря за фінансовою орендою, яка відображається в балансі орендодавця;
- заборгованість, забезпечена векселями;
- надання позики;
- заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;
- заборгованість за розрахунками (з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків);
- інша дебіторська заборгованість.

Для накопичення інформації про дебіторську заборгованість і відображення операцій за нею у Плані рахунків передбачено рахунки класів 1 «Необоротні активи» та 3 «Кошти, розрахункові та інші активи». Ці рахунки об'єднуються у відповідні статті, які відображаються у Балансі за встановленою НП(С)БО 1 формою.

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості Планом рахунків передбачено рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Інструкцією № 291 до цього рахунку передбачено відповідні субрахунки. Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості застосовуються тільки перші три субрахунки, передбачені

Інструкцією 291. У Балансі (форма №1) на відповідну звітну дату сальдо цієї заборгованості відображається в рядку 1040. Довгострокова дебіторська заборгованість відображується в балансі за її теперішньою вартістю незалежно від того, нараховують чи ні на неї відсотки

Облік поточної дебіторської заборгованості ведеться на рахунках 34 «Короткострокові векселі одержані», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Поточні розрахунки з покупцями і замовниками за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги обліковують на субрахунках до рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями».

За дебетом рахунка 36 відображають продажну вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Вона включає ПДВ, акцизний податок та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів і включені у вартість реалізації. Таким чином, при реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємство робить запис: Дт 36 - Кт 70, 71.

За кредитом рахунка 36 показують суми платежів, що надійшли на рахунки підприємства у банках, до каси, та інші види розрахунків (Дт 30, 31 - Кт 36).

Залишок за рахунком 36 характеризує наявність заборгованості покупців і замовників за отриману ними продукцію (товари, роботи, послуги).

Суми попередньої оплати продукції (товарів, робіт, послуг) доходами не визнають. На це вказують пп. 6.3 і 6.4 П(С)БО 15. Для обліку такої заборгованості застосовують субрахунок 681 «Розрахунки за авансами одержаними». Щоб розмежувати аванси в гривні і в іноземній валюті, до субрахунку 681 відкривають відповідні субрахунки другого порядку.

Отримавши передоплату, в обліку роблять проводку: Дт 30, 31- Кт 681. Після постачання продукції (товарів, робіт, послуг) показують погашення кредиторської заборгованості за авансами (Дт 681) в кореспонденції з

кредитом відповідного субрахунку рахунка 36. Також за дебетом субрахунку 681 відображають суми передоплат, повернені покупцям і замовникам (зокрема, при розірванні договору), в кореспонденції з рахунками обліку грошових коштів.

В Додатку Л, табл. Л.1 представлено кореспонденцію рахунків з обліку розрахунків з покупцями на підприємстві ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат».

Поточну дебіторську заборгованість включають до підсумку Балансу за чистою реалізаційною вартістю. Це прямо записано в п. 7 П(С)БО 10 [26]. Для визначення такої чистої реалізаційної вартості на підприємстві створюють резерв сумнівних боргів (РСБ). Згодом його спрямовують на покриття збитків від списання безнадійних боргів.

Згідно з п. 7 П(С)БО 10 [26] резерв створюють щодо поточної дебіторської заборгованості, яка відповідає декільком вимогам, а саме:

є фінансовим активом, тобто контрактом, який надає право отримати грошові кошти та інший фінансовий актив від іншого підприємства (п. 4 П(С)БО 13) [27];

не придбана підприємством і не призначена для продажу;

не вважається безнадійною, а є сумнівною.

РСБ не створюють для:

товарної «дебіторки» за виданими авансами;

безнадійної заборгованості (*лист Мініфіну від 07.07.2004 р. № 31-04200-01-29/12137*);

відстроченої заборгованості, тобто заборгованості, за якою строк виконання зобов'язань ще не настав унаслідок його перенесення;

заборгованості, до якої застосовують такі способи забезпечення, як порука, гарантія, застава, завдаток, передбачені гл. 49 ЦКУ [33].

Обліковують РСБ на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів». Створюють РСБ за допомогою запису: Дт 944 — Кт 38. Якщо треба зменшити нарахований раніше РСБ, це роблять з відображенням інших операційних доходів: Дт 38 — Кт 719. Якщо коригують РСД, нарахований

протягом звітнього року, то можна зробити проводку: Дт 944 — Кт 38 методом «червоне сторно».

Списання безнадійних боргів за рахунок РСБ відображають кореспонденцією: Дт 38 — Кт 34, 36, 37 та інших рахунків дебіторської заборгованості, за якими сформований РСБ.

Якщо нарахованого РСБ недостатньо, тоді залишок безнадійної дебіторської заборгованості списують до складу інших операційних витрат безпосередньо: Дт 944 — Кт 34, 36, 37. Крім того, інформацію про суму списаної дебіторської заборгованості фіксують за дебетом субрахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість». Тут цю суму обліковують не менше 3 років для спостереження за можливістю її стягнення при зміні майнового становища боржника. Остаточо списують вказану суму з субрахунку 071 у двох випадках:

або одночасно з отриманням коштів від боржника у вигляді відшкодування заборгованості;

або у зв'язку із закінченням строку обліку такої заборгованості.

Якщо після списання дебіторської заборгованості боржник її все-таки погасив, кредитор збільшує дохід від іншої операційної діяльності (Дт 30, 31 — Кт 716).

Вважаємо, що з метою контролю погашення дебіторської заборгованості доцільно відкрити субрахунки 365 «Розрахунки з покупцями і замовниками за відстроченими платежами» й 3710 «Розрахунки з різними дебіторами за відстроченими платежами».

В Додатку Л, табл. Л.2 представлено господарські операції з обліку створення і використання резерву сумнівного боргу.

Відповідно до НП(С) БО 1 [41], у Балансі повинні розкриватися такі статті:

Довгострокова дебіторська заборгованість (ф.1, Р.1, р. 1040);

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги (ф.1, Р.2, р. 1125);

Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами (ф.1, Р.2 р.1130);

Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (ф.1, Р.2 р.1135);

Інша поточна дебіторська заборгованість (ф.1, Р.2 р.1155).

У Балансі дебіторська заборгованість відображається за чистою реалізаційною вартістю.

Форма №5 «Примітки до річної фінансової звітності» містить мінімальний перелік показників, що підлягають розкриттю (розшифруванню) в примітках до фінзвітності. Крім цього, підприємства зобов'язані розкривати в примітках до річної фінансової звітності іншу інформацію, встановлену чинними П(С)БО (Додаток Л, табл. Л.3).

У Примітках до фінансової звітності наводиться:

перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості;

перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості;

склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»;

метод визначення величини резерву сумнівних боргів;

сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі класифікації заборгованості за строками непогашення;

залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання в звітному періоді.

Заповнення розділу «Дебіторська заборгованість» форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» представлено в Додатку Л, табл. Л4.

Міжнародні стандарти прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі, за винятком резерву сумнівної заборгованості. Але для визначення величини дебіторської заборгованості, яка відображається в балансі, необхідно:

протестувати дебіторську заборгованість на предмет знецінення, тобто списати однозначно безнадійну заборгованість;

для дебіторської заборгованості, яка залишилася, нараховується резерв сумнівної заборгованості, який відображає можливу ймовірність несплати рахунків, і вирахувати даний резерв із величини дебіторської заборгованості.

2.3. Оподаткування та відображення в податковій звітності дебіторської заборгованості підприємства

Згідно з п. 185.1 ст. 185 Податкового кодексу об'єктом оподаткування ПДВ є операції платників податку з постачання товарів/послуг, місце постачання яких розташовано на митній території України, відповідно до ст. 186 цього Кодексу.

При формуванні податкових зобов'язань з ПДВ слід пам'ятати, що у випадку, коли дебіторська заборгованість виникає за відвантажені товари (роботи, послуги), то згідно з пп. «а» п. 187.1 ст. 187 Податкового кодексу [34] дата такого відвантаження є датою виникнення податкових зобов'язань. Зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок або у касу підприємства за відвантажені товари (роботи, послуги) є вже другою подією, тому податкові зобов'язання при отриманні таких коштів не виникають.

Для операцій із вивезення за межі митної території України товарів (експорту товарів) датою виникнення податкових зобов'язань є дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для операцій з постачання послуг — дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку (п. 187.1 ст. 187 Податкового кодексу [34]).

Щодо податкового кредиту, то згідно з п. 198.2 ст. 198 цього Кодексу датою віднесення сум податку до податкового кредиту вважається дата тієї події, що відбулася раніше:

дата списання коштів з банківського рахунку платника податку на оплату товарів/послуг;

дата отримання платником податку товарів/послуг.

Для операцій із ввезення на митну територію України товарів датою віднесення сум податку до податкового кредиту є дата сплати податку за податковими зобов'язаннями згідно з п. 187.8 ст. 187 Податкового кодексу [34], а для операцій з постачання послуг нерезидентом на митній території України - дата складення платником податкової накладної за такими операціями, за умови реєстрації такої податкової накладної в ЄРПН.

Щодо необхідності коригувань сум ПДВ, то у п. 192.1 ст. 192 Податкового кодексу [34] зазначено, що суми податкових зобов'язань та податкового кредиту підлягають коригуванню у разі:

- здійснення після постачання товарів/послуг зміни компенсації суми їх вартості, включаючи наступний перегляд цін;
- перерахунку у разі повернення товарів/послуг;
- повернення постачальником суми попередньої оплати.

Статтями 620 та 665 Цивільного кодексу [33] встановлено, що у разі якщо умови договору купівлі-продажу не виконано та фактичної поставки товару не здійснено, покупець має право вимагати передачі проданої речі або відмовитися від виконання договору і вимагати відшкодування збитків.

У разі невиконання умов договору постачання товарів фактичної поставки товарів не відбувається.

Тобто у разі якщо при списанні дебіторської заборгованості покупцем за перерахованою попередньою оплатою за товари/послуги було зменшено податковий кредит, то при поверненні постачальником такої оплати в податковому обліку з ПДВ зазначена операція не відображається.

У разі списання дебіторської заборгованості за товари/послуги поставлені, але не оплачені покупцем, слід мати на увазі таке.

Правові наслідки припинення зобов'язання регламентовано главою 50 Цивільного кодексу, зокрема, відповідно до ст. 605 цього Кодексу зобов'язання припиняється внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора.

Підпунктом 14.1.13 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу [34] передбачено, зокрема, що безоплатно наданими товарами, роботами, послугами є:

товари, що надаються згідно з договорами дарування, іншими договорами, за якими не передбачається грошова або інша компенсація вартості таких товарів чи їх повернення, або без укладення таких договорів;

роботи (послуги), що виконуються (надаються) без висування вимоги щодо компенсації їх вартості.

Таким чином, товари/послуги на дату списання боргу набувають статусу безоплатно наданих. При цьому зменшення податкових зобов'язань продавця не відбувається, оскільки операції з безоплатного постачання товарів/послуг згідно з підпунктами 14.1.185 та 14.1.191 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу [34] належать до операцій з постачання товарів/послуг та є об'єктом оподаткування.

При цьому платник податку — покупець повинен зменшити податковий кредит на дату списання боргу, оскільки оплата за поставлені товари/послуги так і не відбувається.

Нарахування податкового кредиту здійснюється незалежно від того, чи такі товари/послуги та основні фонди почали використовуватися в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку протягом звітного податкового періоду, а також від того, чи здійснював платник податку оподатковувані операції протягом такого звітного податкового періоду.

Підпунктом 134.1.1 п. 134.1 ст. 134 Податкового кодексу [34] встановлено, що об'єктом оподаткування податком на прибуток є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних ПБО або МСФЗ, на різниці, які виникають згідно з положеннями розділу III цього Кодексу.

Щодо операцій з дебіторською заборгованістю, то згідно з пп. 139.2.1 п. 139.2 ст. 139 зазначеного Кодексу [34] фінансовий результат до оподаткування збільшується:

- на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до ПБО або МСФЗ;
- на суму витрат від списання дебіторської заборгованості, яка не відповідає ознакам, визначеним пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу, понад суму резерву сумнівних боргів.

Фінансовий результат до оподаткування зменшується на суму коригування (зменшення) резерву сумнівних боргів, на яку збільшився цей результат згідно з ПБО або МСФЗ (пп. 139.2.1 п. 139.2 ст. 139 Податкового кодексу [34]).

Ознаки заборгованості щодо визнання її безнадійною наведено у пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу [34].

Зокрема, стосовно юридичних осіб ця заборгованість повинна відповідати одній з таких ознак:

Слід мати на увазі, що платник податку на прибуток, у якого річний дохід (за вирахуванням непрямих податків), визначений у бухгалтерському обліку за останній річний звітний (податковий) період, не перевищує 20 млн. грн., має право не застосовувати коригування фінансового результату до оподаткування на усі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років). Таке право надається не більше одного разу протягом безперервної сукупності років, в кожному з яких виконується цей критерій щодо розміру доходу. Про прийняте рішення платник податку зазначає у податковій звітності з цього податку, що подається за перший рік в такій безперервній сукупності років. У подальші роки такої сукупності коригування фінансового результату також не застосовується (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років). Тобто такі підприємства мають право не коригувати фінансовий результат на суми за операціями, пов'язаними з дебіторською заборгованістю.

Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати (п. 11 ПСБО 10 [26]).

Отже, у разі наявності рішення про незастосування коригувань фінансового результату на податкові різниці з урахуванням вимог ПБО 10 таку заборгованість може бути враховано у складі витрат.

Водночас підприємствам, у яких дохід за останній річний звітний (податковий) період перевищив 20 млн. грн., а також для платників, які добровільно прийняли рішення розраховувати податкові різниці при списанні безнадійної заборгованості, необхідно керуватись вимогами пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 та п. 139.2 ст. 139 Податкового кодексу [34].

При списанні дебіторської заборгованості, що не відповідає ознакам безнадійної, визначеним у пп. 14.1.11 п. 14.1 ст. 14 цього Кодексу, понад суму резерву сумнівних боргів, на суму таких витрат збільшується фінансовий результат до оподаткування. У разі якщо списання дебіторської заборгованості здійснюється за рахунок резерву сумнівних боргів, фінансовий результат до оподаткування не коригується.

Звертаємо також увагу, що підрозділом 4 розділу XX Податкового кодексу визначено особливості справляння податку на прибуток при здійсненні окремих операцій, проведених у період до 01.01.2015 р.

Зокрема, п. 17 цього підрозділу встановлено порядок коригування в обліку продавця та покупця фінансового результату до оподаткування на суму заборгованості, що виникла у зв'язку із затримкою в оплаті товарів, виконаних робіт, наданих послуг, якщо заходи щодо стягнення таких боргів розпочато відповідно до п. 159.1 ст. 159 Податкового кодексу у редакції, що діяла до 01.01.2015 р. До таких заходів, зокрема, належить звернення до суду з позовом (заявою) про стягнення заборгованості з такого покупця або про порушення справи про його банкрутство чи стягнення заставленого ним майна.

Щодо відображення в податковому та бухгалтерському обліку заборгованості зі сплати судового збору, то чинними нормами Податкового кодексу коригування фінансового результату на суму судового збору не передбачено.

Розглянемо відображення дебіторської заборгованості Підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» в бухгалтерському та податковому обліку (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Відображення дебіторської заборгованості підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» в бухгалтерському та податковому обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Дебет	Кредит		Доходи	Витрати
Травень 2020 р.						
1	Відвантажено продукцію покупцю	361	701	12000,00	10000,00	—
2	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	701	6412	2000,00	—	—
Квітень 2020 р.						
3	Списано на витрати дебіторську заборгованість	944	361	12000,00	—	12000,00*

*Слід зауважити, що якщо б списання було здійснено до закінчення строку позовної давності, то підприємство повинно відкоригувати фінансовий результат до оподаткування, а, саме збільшити його на 12000,00 грн.

У квітні 2020 р. підприємством здійснено попередню оплату за товар на суму 15000,00 грн. (ПДВ 20% — 2500,00 грн.) Проте, товар не було отримано, тому виникла дебіторська заборгованість на суму 15000 грн. Строк позовної давності закінчився у квітні 2020 р., після чого заборгованість підлягає списанню з балансу підприємства. В обліку ці операції відображаються так (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Кореспонденція рахунків з обліку дебіторської заборгованості

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Дебет	Кредит		Доходи	Витрати
Квітень 2020 р.						
1	Здійснено попередню оплату за товар	3711	311	15000,00	—	—
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	6412	6441	2500,00	—	—
Квітень 2020 р.						
3	Списано на витрати дебіторську заборгованість	944	3711	15000,00	—	15000,00**
4	Скориговано податкові розрахунки з ПДВ («сторно»)	944	6441	-2500,00	—	-2500,00**

**При здійсненні списання до закінчення строку позовної давності підприємство повинно відкоригувати фінансовий результат до оподаткування, тобто збільшити його на 12500,00 грн. (15000 - 2500).

Розглянемо відображення господарських операцій на підприємстві із застосування резерву сумнівних боргів (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Відображення господарських операцій на підприємстві із застосування резерву сумнівних боргів

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Дебет	Кредит		Доходи	Витрати
Березень 2020 р.						
1	Здійснено нарахування резерву сумнівних боргів у I кварталі 2020 р.	944	38	180 000,00	—	—
Квітень 2020 р.						
2	Списано безнадійну заборгованість за відвантажені товари за рахунок резерву сумнівних боргів	38	361	185 000,00	—	—
3	Зараховано безнадійну дебіторську заборгованість на позабалансовий субрахунок з метою спостереження	071		185 000,00	—	—

Як бачимо, в податковому обліку витрати на створення резерву сумнівних боргів не відображаються (пп. 139.2.1 п. 139.2 ст. 139 Податкового кодексу [34]). Якщо у підприємства річний дохід до 20 млн. грн. і воно прийняло рішення про незастосування податкових різниць, то сума нарахованого резерву сумнівних боргів братиме участь у формуванні фінансового результату з метою оподаткування.

Висновки за розділом 2

1. Для дослідження було обрано підприємство ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», його фінансово-господарська діяльність в частині обліку дебіторської заборгованості. ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» випускає наступні види продукції: олія соняшникова, олія ріпакова, олія соєва, лляна, паливні гранули. Підприємство працює на давальницькій сировині, тому власної продукції та експорту немає. Проведений аналіз виявив, що весь період дослідження 2020-2022 рр. чистий фінансовий результат діяльності підприємства був збитком. Сума збитку була найбільшою у 2021 р. 58,4 млн. грн., у 2022 р. вона зменшилась на 5,5 млн. грн., або на 9,4% і склала 52,9 млн. грн. Фінансовий стан підприємства значно погіршився, знизилась показники ліквідності, платоспроможності, стійкості. Переважна більшість показників ділової активності ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за період дослідження покращились.

2. ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» весь період дослідження послідовно застосовував облікову політику. Облікова політика щодо дебіторської заборгованості підприємства суттєво впливає на показники фінансового стану та результати діяльності підприємства. В обліковій політиці підприємства зазначено, що Компанія проводить нарахування резерву сумнівних боргів з метою покриття потенційних збитків, які виникають у разі нездатності покупця здійснити необхідні

платежі. При оцінці достатності резерву сумнівних боргів керівництво враховує поточну економічну ситуацію в цілому, строки виникнення залишків непогашеної дебіторської заборгованості, досвід Компанії по списанню заборгованості, кредитоспроможність покупців і зміни умов здійснення платежів.

Вважаємо, що у Наказі про облікову політику ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» питання оцінки дебіторської заборгованості розглядаються фрагментарно, встановлюється лише порядок формування резерву сумнівних боргів та порядок проведення інвентаризації дебіторської заборгованості. На нашу думку, така ситуація є недопустимою, а обліку розрахунків необхідно приділяти більше уваги.

3. Облік дебіторської заборгованості передбачає своєчасне і правильне документування операцій по розрахунках з дебіторами; своєчасне звірення розрахунків для ліквідації простроченої і безнадійної заборгованості; на основі цього здійснення контролю за дотриманням термінів і обсягу платежів по зобов'язаннях; контролю за дотриманням форм розрахунків, встановлених у договорах з контрагентами.

4. ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» є платником податку на прибуток. Об'єктом оподаткування податком на прибуток є прибуток, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних ПБО або МСФЗ, на різниці, які виникають згідно з положеннями ПКУ. На підприємстві весь період дослідження мали місце витрати з податку на прибуток. У 2022 р. це склало 388 тис. грн. Щодо операцій з дебіторською заборгованістю, то фінансовий результат до оподаткування збільшується: на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до ПБО або МСФЗ; на суму витрат від списання дебіторської заборгованості, понад суму резерву сумнівних боргів.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Економічний аналіз дебіторської заборгованості підприємства та напрями його удосконалення в системі управління

Основними завданнями вдосконалення облікової системи дебіторської заборгованості є:

оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, а також показників, що їх характеризують, зокрема репутації на ринку, їхньої платоспроможності, терміну існування; визначення найефективніших форм повернення боргу;

визначення допустимої найбільшої суми боргу взагалі та для одного покупця.

Управління дебіторською заборгованістю має досить вагоме значення в діяльності кожного підприємства. Аналіз дебіторської заборгованості на підприємствах охоплює п'ять основних етапів, які функціонально пов'язані один з одним (Додаток М, рис. М.1) [43].

На першому етапі визначаються об'єкт, мета та завдання аналізу. У даному разі об'єкт дослідження – дебіторська заборгованість. Метою аналізу є визначення повноти, своєчасності та правильності здійснення підприємством операцій із дебіторами, якість дебіторської заборгованості по узагальнюючих і часткових показниках, виявлення чинників, а також установлення причин їх зміни. На другому етапі аналізу дебіторської заборгованості підприємства збирають і опрацьовують джерела інформації. Ними є Баланс підприємства, Звіт про фінансові результати та Примітки до річної фінансової звітності, а для внутрішнього аналізу також застосовуються відомості аналітичного обліку.

Третій етап комплексного аналізу дебіторської заборгованості найбільш об'ємний і трудомісткий, адже існує дуже багато методів аналізу

заборгованості, які містять певні показники та коефіцієнти. Так, за даними бухгалтерської звітності (ф. 1, ф. 2) можна визначити цілу низку показників, що характеризують стан дебіторської заборгованості. До основних із них можна віднести [44]:

1. Оборотність дебіторської заборгованості. Значення показника демонструє кількість оборотів дебіторської заборгованості, тобто скільки разів дебітори погасили свої зобов'язання перед підприємством:

$$Од = В / СДЗ,$$

де Од – оборотність дебіторської заборгованості; В – виручка від реалізації продукції; СДЗ – середньорічна сума дебіторської заборгованості (СДЗ = Сума значень дебіторської заборгованості на кінець кожного робочого дня/Кількість робочих днів).

Варто розглянути показник у динаміці за досліджуваний період. Переважно збільшення оборотності дебіторської заборгованості буде позитивною тенденцією для підприємства.

2. Період погашення дебіторської заборгованості – індикатор ефективності відносин із клієнтами, який показує, як довго останні погашають свої рахунки. Коефіцієнт дає уявлення про платіжну дисципліну покупців: $Пд = 360 / Од$,

де: Пд – період погашення дебіторської заборгованості; Од – оборотність дебіторської заборгованості.

Отримані значення бажано порівнювати зі значеннями конкурента. Для порівняння варто вибирати підприємства однакового розміру, наприклад за критерієм вартості активів. Цей тип порівняння може проводитися під час як внутрішнього, так і зовнішнього аналізу. Також варто розглянути значення показника в динаміці. Зменшення показника говорить про те, що клієнти відволікають фінансові ресурси підприємства на менший термін. Однозначно стверджувати про те, що це є позитивною тенденцією чи негативною, неможливо. Якщо підприємство використовує товарне кредитування як частину маркетингової стратегії, то дебіторська заборгованість підприємства буде збільшуватися, проте це призведе до збільшення рівня збуту. Для формування однозначних висновків необхідно також провести аналіз якості

дебіторської заборгованості, розрахувати економічну ефективність товарного кредитування.

3. Частка заборгованості дебіторів у загальному обсязі поточних активів підприємства, що дає змогу дослідити, яку питому вагу займає заборгованість у загальній сумі поточних активів, рівень її збільшення чи зменшення на протязі періоду, що аналізується [44]:

$$Чд = ДЗ / ПА * 100,$$

де: Чд – частка дебіторської заборгованості у поточних активах; ДЗ – дебіторська заборгованість; ПА – поточні активи (II + III розділ активу балансу). Чим вищий цей показник, тим меншою є мобільна структура майна підприємства.

4. Частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості, %:

$$Чсд = ДЗс / ДЗ * 100,$$

де: Чсд – частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості; ДЗс – сумнівна дебіторська заборгованість.

Показник сумнівної дебіторської заборгованості може бути взятий із довідки бухгалтерії про стан активів. Збільшення частки сумнівних боргів свідчить про виникнення проблеми неплатежів і потребує прийняття негайних управлінських рішень щодо її вирішення. Важливим у процесі аналізу також є контроль над співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості завжди створює загрозу фінансовій стійкості підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування [45].

Проведемо аналіз дебіторської заборгованості ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2020-2022 рр.

За досліджуваний період на підприємстві відсутня довгострокова дебіторська заборгованість.

Аналіз поточної дебіторської заборгованості та її структури проведемо за даними фінансової звітності ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2020-2022 рр. (додаток П1).

Результати проведеного аналізу засвідчили, що дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги збільшилась на 1283 тис. грн. Дебіторська заборгованість за розрахунками знижувалась за рахунок її складових. Дебіторська заборгованість за виданими авансами за три роки дослідження зменшилась на 40468 тис. грн. з бюджетом – на 7753 тис. грн. Інші складові дебіторської заборгованості за розрахунками відсутні. В загальному поточна дебіторська заборгованість зменшилась на 47049.

Щодо структури поточної дебіторської заборгованості, то у 2022 р. відбулись зміни: частка дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги збільшилась до 50,6% в загальній структурі. Дещо знизилась на 31,0% частка дебіторської заборгованості за виданими авансами і склала 48,0%. Частки іншої дебіторської заборгованості та заборгованості з бюджетом незначні – 1,4% і 0,1% відповідно.

Отже, при значному скороченні поточної дебіторської заборгованості в цілому та її складової – дебіторської заборгованості за виданими авансами, високою залишається частка дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги (додаток П2). Це може свідчити про неважену кредитну політику підприємства; збільшення обсягу продажів; неплатоспроможність покупців і замовників тощо.

Для дослідження значимості дебіторської заборгованості для підприємства проаналізуємо частку дебіторської заборгованості у структурі оборотних активів підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» у 2020-2022 рр. (додаток П3).

З додатку П3 видно, що оборотні активи підприємства за 2020-2022 рр. зменшились на 27637 тис. грн. У структурі оборотних активів частка дебіторської заборгованості поступово зменшувалась. Якщо у 2020 р. вона складала 53,1%, 2021 р. – 82,4%, то у 2022 р. лише 30,8%. Це позитивне явище, оскільки різке збільшення дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства стосовно покупців або про збільшення обсягу продажів, або про неплатоспроможність і банкрутство частини покупців.

Отже, скорочення дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, якщо це відбувається за рахунок скорочення періоду її погашення. Якщо ж дебіторська заборгованість зменшується у зв'язку зі зменшенням відвантаження продукції, то це свідчить про зниження ділової активності підприємства [46, с. 202, 47-49].

Для ефективного управління діяльності суб'єкта господарювання не тільки потрібно здійснювати кількісний аналіз показників оцінки поточного стану та стратегічно важливих перспектив управління активами підприємства. Доцільно застосовувати якісний аналіз. Основне його завдання – це виявлення видів продукції за якими виникає найбільша дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги найбільш важливих клієнтів (споживачів, посередників, постачальників) підприємства, основних видів продукції, за якими найчастіше виникає дебіторська заборгованість.

Проведемо аналіз стану дебіторської заборгованості в системі управління підприємством, який об'єднає зовнішній і внутрішній аналіз, виявлення ризиків і загроз щодо неповернення, визначення середньої величини дебіторської заборгованості, її частку у загальній сумі оборотних активів підприємства, оцінку дебіторської заборгованості за строками погашення тощо (додаток П4).

Отже, дані додатку П4 свідчать, що коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості показує, скільки разів впродовж періоду, що аналізується, обсяги надходжень від реалізації можуть вмістити в собі середній залишок дебіторів. Як бачимо, оборотність дебіторської заборгованості збільшилась до 19,0, тобто на 536,0%. Термін погашення дебіторської заборгованості підприємства зменшився з 120 днів до 19. Отже, це позитивне явище, оскільки чим триваліший період погашення, тим вищий ризик неповернення дебіторської заборгованості.

Порівняємо дебіторську і кредиторську заборгованості підприємства ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат». Якщо спостерігається перевищення кредиторської заборгованості проти дебіторської, то це позитивно впливатиме на фінансовий стан підприємства. Однак підприємство мусить погашати свої борги незалежно від стану дебіторської

заборгованості. Якщо ж кредиторська заборгованість перевищує дебіторську, то підприємство раціонально використовує засоби, тобто тимчасово залучає в оборот засобів більше, ніж відволікає з обороту. Бухгалтери вважають, що кредиторську заборгованість підприємство зобов'язане погашати незалежно від стану дебіторської заборгованості [50-52].

Таким чином, аналізуючи дебіторську і кредиторську заборгованість, необхідно вивчити причини виникнення кожного виду заборгованості, враховуючи конкретну виробничу ситуацію на підприємстві (додаток П5).

Результати аналізу неоднозначні. Якщо у 2021 р. поточна кредиторська заборгованість знизилась на 31747 тис. грн., або на 25,1%, то у 2022 р. знову спостерігаємо суттєве її збільшення на 33508 тис. грн., або на 36,5%. Отже, коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості у всі роки менше одиниці, що свідчить про значне перевищення останньої. У 2022 р. отримано коефіцієнт співвідношення 0,1.

Таким чином, аналізуючи дебіторську і кредиторську заборгованість, необхідно вивчити причини виникнення кожного виду заборгованості, враховуючи конкретну виробничу ситуацію на підприємстві.

Порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості на ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2022 р. (додаток П6) показав, що загальне перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською становить 114648 тис. грн.

Зменшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може бути через погіршення стосунків з клієнтами, а саме – через зменшення кількості покупців продукції. Проведення аналізу дебіторської заборгованості за строками непогашення дозволяє здійснювати контроль заборгованості підприємства та оперативно реагувати на підвищення її показників. За результатами аналізу можливо спрогнозувати повернення коштів дебіторами та імовірність набуття частини дебіторської заборгованості статусу сумнівної та безнадійної.

3.2. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості за умов застосування інформаційних систем і технологій на підприємстві

Одним із вагомих етапів удосконалення бухгалтерського обліку на підприємстві, зокрема розрахунків з дебіторами, є його автоматизація. Використання в обліку інформаційних систем і технологій дозволяє без зайвих зусиль вчасно здійснити взаємну звірку розрахунків з контрагентами та виявити проблемні ситуації розрахункових операцій. Переважна більшість підприємств здебільшого використовує програмне забезпечення з бухгалтерського обліку стандартних параметрів. Кожен суб'єкт підприємництва має окремі й особливі умови господарювання, тому важливим є врахування специфіки роботи підприємства, його особливостей та змісту облікової політики.

Автоматизація обліку дебіторської заборгованості забезпечує постійний і систематизований контроль за станом розрахункових відносин, умовами виконання договірних зобов'язань; підвищує оперативність та якість обробки обліково-економічної інформації; сприяє своєчасному та неупередженому формуванню звітності для прийняття управлінських рішень. Застосування автоматизації обліку зумовлене масовими інформаційними потоками, що потребують постійного узагальнення та оперативного опрацювання. Даний процес дозволяє охопити всі ділянки обліку: з моменту виникнення і до моменту виконання всіх договірних умов у процесі здійснення розрахунків. Враховуючи вимоги та часу та умови теперішніх розрахункових взаємовідносин доцільно виокремити: автоматизоване оброблення облікових даних в реальному часі безпосередньо на робочих місцях бухгалтерів; взаємодію бухгалтера з інформаційною системою в діалоговому режимі; забезпечити організацію первинних документів та реєстрів аналітичного й синтетичного обліку на електронних носіях і забезпечити видачу результативної інформації на паперових носіях в режимі запиту.

Автоматизований облік дебіторської заборгованості як послідовний процес отримання, узагальнення, обробки та зберігання облікової інформації

доцільно здійснити за наведеним алгоритмом:

1. збір облікових даних щодо дебіторської заборгованості
2. створення інформаційної бази
3. обробка інформації
4. формування результатів облікової інформації
5. зберігання інформаційних масивів.

Отже, чітке розмежування етапів здійснення розрахункових операцій з дебіторами дозволяє налаштувати автоматизовану систему в потрібному режимі роботи і забезпечити формування оперативної вихідної інформації, необхідної для прийняття правильних управлінських рішень. Пропонуємо підприємству встановити програмний продукт “BAS ERP”, який забезпечить автоматизацію діяльності в цілому і дозволяє планувати формування і використання ресурсного потенціалу.

Для обліку дебіторської заборгованості в програмі “BAS ERP” створюються об’єкти нормативно-довідкової інформації:

інформація про агентів (структурний підрозділ або відповідальна особа, що несе відповідальність по укладанню і виконанню договору);

реквізити контрагентів (організації або фізичні особи, що мають договірні відносини з підприємством);

інформація про укладені договори (документ, що є підставою здійснення операцій).

За допомогою програми можна автоматизувати наступні операції:

1) укладання договору - введення первинного документу «Договір постачання» в базу даних програми;

2) надходження коштів на поточні рахунки підприємства за договором на підставі банківських документів - формування записів по дебету рахунків грошових коштів із кредиту відповідних рахунків;

3) формування звітів по договорах, завершених до настання встановленого строку;

4) формування звітів за договорами, за якими на дату початку дії договору не відбулося руху грошових коштів або матеріальних цінностей.

Із затвердженим договором користувач програмних систем може

здійснювати наступні операції:

контролювати зобов'язання як контрагента, так і самого підприємства за терміном виконання;

формувати рахунки до отримання за операціями договору;

формувати замовлення покупцям та іншим дебіторам за товарними операціями договору;

одержувати сальдо розрахунків за договором на підставі документів оперативного обліку;

контролювати поточну дебіторську заборгованість за договором.

При здійсненні контролю за виконанням договору користувач може оперативно переглядати поточні розрахунки за договорами. На підставі оперативних документів, прикріплених до виписаних рахунків та договорів з підсистем «Управління закупками», «Управління продажами» і «Грошові кошти» розраховується поточна дебіторська заборгованість за договором.

При заповненні інформації про договори з покупцями заповнюється закладка «Загальні». Для договору повинна бути вказана валюта взаєморозрахунків. В якості валюти взаєморозрахунків може бути задана будь-яка валюта, зафіксована в довіднику «Валюти». Одним з основних параметрів договору є варіант ведення взаєморозрахунків за цим договором. В рамках одного договору з контрагентом можна вести взаєморозрахунки за договором в цілому, на замовлення або за рахунками. Крім того, можна вести взаєморозрахунки з додатковою деталізацією по документах розрахунків з контрагентом. Для цього необхідно встановити прапорець «Вести по документах розрахунків з контрагентами». Для договорів з видом «Інше» варіанти «На замовлення» і «За рахунками» не підтримуються. При виборі виду договору «Інше» автоматично встановлюється варіант «За договором в цілому». Для договору можна вказати вид ведення взаєморозрахунків за цим договором в реквізиті «Вид взаєморозрахунків». Це дозволяє об'єднувати договори різних контрагентів, призначивши їм один і той же вид взаєморозрахунків, наприклад: кредитні договори, договори з передоплатою, договори на поставку і т.д. Дана ознака буде виступати в якості додаткової аналітики в звітах по взаєморозрахунках з контрагентами. Якщо в договорі

контрагента обраний варіант ведення взаєморозрахунків «За договором в цілому», взаєморозрахунки відслідковуються по всіх документах, оформлених в рамках договору. За договором можуть бути оформлені документи «Рахунок», «Замовлення покупця», «Замовлення постачальнику», які можуть бути вказані в документах відвантаження і оплати.

Взаєморозрахунки будуть вестися в цілому за договором, незалежно від того, в рамках якого рахунку або замовлення оформлений документ відвантаження або оплати. При цьому варіанті ведення взаєморозрахунків можна контролювати суму дебіторської заборгованості. Для цього в договорі необхідно встановити прапорець «Контролювати суму заборгованості» і вказати суму допустимої заборгованості за договором.

Ведення взаєморозрахунків по замовленнях є більш деталізованим варіантом ведення взаєморозрахунків з контрагентом. Даний варіант передбачає ведення взаєморозрахунків в рамках документів «Замовлення постачальнику» або «Замовлення покупця». У всіх документах, оформлених за такими договорами, вказівка замовлення є обов'язковою. При цьому контролюватися буде сума відвантаження і оплати за конкретним замовленням, а не в цілому за договором. У договорі з покупцем можна задати відсоток передоплати, необхідний для здійснення відвантаження товару покупцеві. Якщо відсоток передоплати встановлений рівним 100%, то відвантаження товару покупцеві буде проводитися тільки при повній оплаті замовлення. Якщо ж відсоток передоплати не вказано (дорівнює нулю), то відвантаження товару буде здійснюватися без передоплати. Варіант ведення взаєморозрахунків по замовленнях не виключає можливості контролю загальної суми дебіторської заборгованості за всіма документами, оформленими в рамках договору. Якщо в договорі з покупцем зазначено, що товар може бути відвантажено без передоплати за замовленням, то сума відвантаження буде обмежена допустимою сумою дебіторської заборгованості, зазначеної в договорі. При веденні взаєморозрахунків за рахунками в якості угод виступають рахунки на оплату. Такі рахунки підприємство може виставляти покупцю, наприклад, на підставі сформованих замовлень, можливо також реєструвати рахунки від

постачальників на підставі замовлень постачальникам. Заборгованість в цьому випадку буде погашатися в рамках зазначеного рахунку. У всіх документах, оформлених за такими договорами, вказівка рахунку є обов'язковою.

У програмі можлива деталізація взаєморозрахунків по документах розрахунків з контрагентами. При її використанні для будь-якого варіанту ведення взаєморозрахунків можна вказати прямий зв'язок між документами, що впливають на взаєморозрахунки, наприклад, між документами відвантаження і оплати. В платіжних документах, оформлених за договором з деталізацією по розрахункових документах в доповненні до договору і угоди (замовлення) потрібно вказати інформацію про розрахунковий документ (документ відвантаження, надходження), за яким повинна бути зафіксована оплата. У всіх документах надходження і реалізації, в яких вибраний договір, з встановленою ознакою деталізації взаєморозрахунків за розрахунковими документами відображається додаткова закладка («Передплата» або «Документи розрахунків з контрагентами»). У табличній частині на цій закладці можна вказати інформацію про розрахункові документи, суму в валюті взаєморозрахунків за договором. У програмі також передбачено картотеку дебіторів. Картка містить інформацію про кожного контрагента. Вона включає його юридичну адресу, а також інші адреси, реквізити основного, валютного, депозитного та інших банківських рахунків. Тут міститься інформація про належність контрагента до тієї чи іншої групи за цінами та знижками, згідно з умовами укладеного з ним договору, інша інформація.

Даний програмний комплекс дозволяє вести не тільки синтетичний, але й аналітичний облік господарських операцій. Документ «Реалізація товарів і послуг» призначений для фіксації факту реалізації (відвантаження) товарів. Якщо товар відвантажується покупцеві, то вибирається договір, в якому встановлений вид договору "З покупцем". За допомогою цього документа оформляється продаж некондиційного товару (Операція - Брак), а також продаж обладнання (Операція - Обладнання).

У програмі «BAS ERP» передбачено два види відвантаження товарів.

Відвантаження товарів зі складу проводиться при проведенні документа «Реалізація товарів і послуг». В цьому випадку в документі встановлюється вид відвантаження «Зі складу». Відвантаження товарів зі складу буде проводитися пізніше, і фіксується додатковим документом «Видатковий ордер на товари». В цьому випадку в документі встановлюється вид відвантаження «За ордером». При цьому відвантаження товарів за допомогою витратного ордера на товари може проводитися поетапно. Тобто по одному документу «Реалізація товарів і послуг» може бути оформлено кілька документів «Видатковий ордер на товари». При цьому відвантаження товарів за видатковими ордерами може проводитися тільки по тому складу, який вказано в документі «Реалізація товарів і послуг». Документ може бути виписаний на підставі оформленого покупцеві замовлення. У тому випадку, якщо документ відвантаження виписується на підставі замовлення покупця, за яким здійснюється резервування товарів, то автоматично знімається резерв товарів по даному документу. Таблична частина документа «Реалізація товарів і послуг» в цьому випадку заповнюється на невідвантажений товар на замовлення. При заповненні документу враховується схема розміщення на замовлення, зазначена в замовленні покупця і поточний залишок товарів на складі. У табличну частину документа реалізації потрапляють тільки ті товари, які є в наявності на вказаному в документі складі. У тому випадку, якщо товар в замовленні покупця розміщений на декількох складах, то можна оформити кілька документів реалізації на різні склади, відповідно до зазначеної в замовленні схемою розміщення. Ця операція виконується за допомогою кнопки «Оформити реалізацію».

Для договорів, за якими взаєморозрахунки ведуться на замовлення або рахунками, дані можуть бути деталізовані до конкретної угоди - замовлення або рахунку. Звіт формується за даними реєстра накопичення «Взаєморозрахунки з контрагентами» за наступним принципом.

1. Період формування звіту розбивається на інтервали відповідно до налаштування інтервалів, які обрані в реквізиті «Інтервал». Дати початку і закінчення кожного інтервалу визначаються від кінцевої дати формування звіту. При цьому дата початку інтервалу обмежується з урахуванням

початкової дати формування звіту. Якщо дата початку інтервалу менше, ніж початкова дата формування звіту, то за початок інтервалу приймається початкова дата формування звіту. Інтервали, дата закінчення яких менше ніж початкова дата формування звіту, в звіт включені не будуть.

2. З реєстра виходять залишки сум у валюті взаєморозрахунків і в валюті управлінського обліку на дату початку і дату закінчення кожного інтервалу. В налаштуваннях звіту встановлені умови відбору на значення показників «Сума кінцевий залишок» і «Сума взаєморозрахунків кінцевий залишок». Ці показники повинні бути більше нуля, так як в звіті аналізується дебіторська заборгованість контрагентів.

Отже, перевагою використання програмного комплексу “BAS ERP” є побудова багаторівневого аналітичного обліку, формування різних форм звітів, що надають інформацію для прийняття різноманітних управлінських рішень.

Журнал господарських операцій у програмі використовується для введення операцій та їх перегляду за ознаками фільтрів: бухгалтерські проведення при виписці документу, при оплаті документу, тип документу, група господарських операцій, інтервал дат тощо. Журнал проведення використовується для перегляду інформації і коригування проведення, введених з журналу господарських операцій. В даному режимі роботи здійснюється підрахунок по обраних для перегляду проведеннях у вигляді оборотної відомості, в якій відображається залишки на початок та кінець звітного періоду, дебетовий і кредитовий обороти у розрізі синтетичних і аналітичних рахунків.

У програмі передбачене формування близько ста форм різних звітів, об'єднаних за змістом у групи. Для отримання звіту необхідно його обрати із списку у відповідному пункті меню і запустити формування, вказавши необхідний фільтр. Формування звітів відбувається за будь-якого варіанту розробленого бухгалтером робочого плану рахунків, внутрішніх стандартів кодування і облікової політики.

Фінансова, статистична та податкова звітність на підприємстві складається з допомогою програмного забезпечення М.Е.Дос, що знижує

оперативність формування звітних форм та збільшує трудомісткість облікового процесу. Тому доцільно було б налаштувати програмне забезпечення для складання усіх видів звітності.

Отже, з метою оптимізації процесу обліку дебіторської заборгованості та забезпечення своєчасності її погашення суб'єктами підприємництва необхідно здійснити ряд змін як на законодавчому рівні, так і на рівні облікової політики окремого підприємства. Для гармонізації обліку дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСБО (МСФЗ) слід удосконалити національну облікову систему, враховуючи міжнародний досвід. Це підвищить повноту, суттєвість і достовірність облікової інформації для ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Комплексний підхід до вирішення проблем обліку дебіторської заборгованості забезпечить належне формування первинної документації, сприятиме раціональній організації обліку й аналізу на усіх його ділянках, дозволить суттєво скоротити затрати праці на створення й обробку первинних документів, а також дасть можливість оперативно і в повному обсязі отримувати необхідну обліково-економічну інформацію щодо формування дебіторської заборгованості та її своєчасного погашення.

Висновки за розділом 3

1. Управління дебіторською заборгованістю передбачає контроль за оборотністю коштів у розрахунках. Тому контролювати дебіторську заборгованість доцільно, попередньо здійснивши аналіз стану дебіторської заборгованості за термінами її утворення. Серед усіх видів поточної дебіторської заборгованості найбільший обсяг припадає на заборгованість покупців за відвантаженою продукцію. За період дослідження торгова дебіторська заборгованість збільшилась на 43,4%. Резерв сумнівних боргів відсутній. Поточна дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (ПДВ до відшкодування) зменшилась до 7 тис. грн., або в 1108 разів. Всі складові дебіторської заборгованості мають різну ліквідність. Тому при визначенні фінансових результатів необхідно детально проаналізувати

рівень, види дебіторської заборгованості та конкретних боржників і якою є ймовірність погашення дебіторської заборгованості.

На розмір та структуру дебіторської заборгованості підприємства мають вплив зовнішні і внутрішні чинники: зовнішні практично не залежать від діяльності підприємства і обмежити їх вплив досить складно, внутрішні – залежать від того, наскільки організовано управління дебіторською заборгованістю в межах діяльності підприємства. Врахування усіх чинників та правильне прийняття управлінських рішень при здійсненні відносин з контрагентами допоможе уникнути ризиків непогашення дебіторської заборгованості.

2. Одним із вагомих етапів удосконалення бухгалтерського обліку на підприємстві, зокрема розрахунків з дебіторами, є його автоматизація. Автоматизація обліку дебіторської заборгованості забезпечує постійний і систематизований контроль за станом розрахункових відносин, умовами виконання договірних зобов'язань; підвищує оперативність та якість обробки обліково-економічної інформації; сприяє своєчасному та неупередженому формуванню звітності для прийняття управлінських рішень.

Автоматизований контроль розрахунків з дебіторами у програмі «BAS ERP» дозволить забезпечити: автоматизоване оброблення облікових даних в реальному часі безпосередньо на робочих місцях бухгалтерів; взаємодію бухгалтера з інформаційною системою в діалоговому режимі; забезпечити організацію первинних документів та реєстрів аналітичного й синтетичного обліку на електронних носіях і забезпечити видачу результативної інформації на паперових носіях в режимі запиту. Дану програму доцільно поєднати разом з комплексом «M.e.doc» для комплексного використання для формування всіх видів звітності.

ВИСНОВКИ

Проведено дослідження обліку, аналізу і оподаткування дебіторської заборгованості підприємства на прикладі Приватного акціонерного товариства (ПрАТ) «Чернівецький олійно-жировий комбінат», м. Чернівці за період 2020-2022 рр. В результаті проведеного дослідження прийшли до таких висновків.

1. Критична оцінка теоретичних досліджень з питань визначення сутності дебіторської заборгованості дозволила визначити, що дебіторська заборгованість – це частина активів підприємства, що являє собою контрактне зобов'язання юридичних та фізичних осіб, інших контрагентів перед даним господарським суб'єктом на певну дату і розглядається як засіб вилучений із обороту суб'єкта господарювання, що переданий контрагенту у якості кредиту. Вважаємо доцільним застосовувати комплексний підхід до характеристики дебіторської заборгованості як специфічного активу бухгалтерського обліку, який, окрім суто облікового, доповнюється податковим, юридичним та економічним трактуванням.

2. Питання обліку дебіторської заборгованості підприємств в Україні регулює ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість». В системі МСФЗ дебіторська заборгованість визнається як фінансовий актив, що є контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства. При порівнянні національних і міжнародних стандартів обліку з'ясовано, що оцінка поточної дебіторської заборгованості у вітчизняній практиці здійснюється на дату виникнення та на дату складання балансу за первісною вартістю або чистою вартістю реалізації відповідно. У зарубіжних країнах оцінка проводиться на дату виникнення, дату погашення та на дату складання балансу за сумою виставленого рахунку, з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки) та за сумою, скоригованою на знижку відповідно.

3. Визначаємо, що заборгованість дебіторів є досить специфічним активом, адже завжди присутній ризик неповернення такого боргу з об'єктивних та суб'єктивних причин, тому дебіторська заборгованість

вимагає постійної уваги й контролю, особливо за умови зростання ризику її перетворення на безнадійний борг, що може стати причиною зниження платоспроможності через «вимивання» грошових коштів з обігу. Тому підприємству слід шукати оптимальні методи управління заборгованістю задля недопущення її перетворення на безнадійну та перевищення критично допустимого рівня для підприємства з урахуванням специфіки його діяльності, розміру та інших особливостей.

4. Для дослідження було обрано підприємство ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат», його фінансово-господарська діяльність в частині обліку дебіторської заборгованості. ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» випускає наступні види продукції: олія соняшникова, олія ріпакова, олія соєва, лляна, паливні гранули. Підприємство працює на давальницькій сировині, тому власної продукції та експорту немає. Проведений аналіз виявив, що весь період дослідження 2020-2022 рр. чистий фінансовий результат діяльності підприємства був збитком. Сума збитку була найбільшою у 2021 р. 58,4 млн. грн., у 2022 р. вона зменшилась на 5,5 млн. грн., або на 9,4% і склала 52,9 млн. грн. Фінансовий стан підприємства значно погіршився, знизилась показники ліквідності, платоспроможності, стійкості. Переважна більшість показників ділової активності ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за період дослідження покращились.

5. ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» весь період дослідження послідовно застосовував облікову політику. Облікова політика щодо дебіторської заборгованості підприємства суттєво впливає на показники фінансового стану та результати діяльності підприємства. В обліковій політиці підприємства зазначено, що Компанія проводить нарахування резерву сумнівних боргів з метою покриття потенційних збитків, які виникають у разі нездатності покупця здійснити необхідні платежі. При оцінці достатності резерву сумнівних боргів керівництво враховує поточну економічну ситуацію в цілому, строки виникнення залишків непогашеної дебіторської заборгованості, досвід Компанії по

списанню заборгованості, кредитоспроможність покупців і зміни умов здійснення платежів.

Вважаємо, що у Наказі про облікову політику ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» питання оцінки дебіторської заборгованості розглядаються фрагментарно, встановлюється лише порядок формування резерву сумнівних боргів та порядок проведення інвентаризації дебіторської заборгованості. На нашу думку, така ситуація є недопустимою, а обліку розрахунків необхідно приділяти більше уваги.

6. Облік дебіторської заборгованості передбачає своєчасне і правильне документування операцій по розрахунках з дебіторами; своєчасне звірення розрахунків для ліквідації простроченої і безнадійної заборгованості; на основі цього здійснення контролю за дотриманням термінів і обсягу платежів по зобов'язаннях; контролю за дотриманням форм розрахунків, встановлених у договорах з контрагентами.

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості на підприємстві використовується рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Облік поточної дебіторської заборгованості ведеться на рахунках 34 «Короткострокові векселі одержані», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Аналітичний облік дебіторської заборгованості здійснюється у розрізі окремих дебіторів. Вважаємо, що з метою контролю погашення дебіторської заборгованості доцільно відкрити субрахунки 365 «Розрахунки з покупцями і замовниками за відстроченими платежами» й 3710 «Розрахунки з різними дебіторами за відстроченими платежами». Дебіторська заборгованість підприємства розкривається у формі 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і формі 5 «Примітки до річної фінансової звітності». Міжнародні стандарти прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі, за винятком резерву сумнівної заборгованості. Але для визначення величини дебіторської заборгованості, яка відображається в балансі, необхідно: протестувати дебіторську заборгованість на предмет знецінення, тобто списати однозначно безнадійну заборгованість; для дебіторської заборгованості, яка залишилася, нараховується резерв сумнівної

заборгованості, який відображає можливу ймовірність несплати рахунків, і вирахувати даний резерв із величини дебіторської заборгованості.

7. ПрАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» є платником податку на прибуток. Об'єктом оподаткування податком на прибуток є прибуток, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних ПБО або МСФЗ, на різниці, які виникають згідно з положеннями ПКУ. На підприємстві весь період дослідження мали місце витрати з податку на прибуток. У 2022 р. це склало 388 тис. грн. Щодо операцій з дебіторською заборгованістю, то фінансовий результат до оподаткування збільшується: на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до ПБО або МСФЗ; на суму витрат від списання дебіторської заборгованості, понад суму резерву сумнівних боргів.

8. Управління дебіторською заборгованістю передбачає контроль за оборотністю коштів у розрахунках. Тому контролювати дебіторську заборгованість доцільно, попередньо здійснивши аналіз стану дебіторської заборгованості за термінами її утворення. Серед усіх видів поточної дебіторської заборгованості найбільший обсяг припадає на заборгованість покупців за відвантаженою продукцією. За період дослідження торгова дебіторська заборгованість збільшилась на 43,4%. Резерв сумнівних боргів відсутній. Поточна дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (ПДВ до відшкодування) зменшилась до 7 тис. грн., або в 1108 разів. Всі складові дебіторської заборгованості мають різну ліквідність. Тому при визначенні фінансових результатів необхідно детально проаналізувати рівень, види дебіторської заборгованості та конкретних боржників і якою є ймовірність погашення дебіторської заборгованості.

На розмір та структуру дебіторської заборгованості підприємства мають вплив зовнішні і внутрішні чинники: зовнішні практично не залежать від діяльності підприємства і обмежити їх вплив досить складно, внутрішні – залежать від того, наскільки організовано управління дебіторською заборгованістю в межах діяльності підприємства. Врахування усіх чинників

та правильне прийняття управлінських рішень при здійсненні відносин з контрагентами допоможе уникнути ризиків непогашення дебіторської заборгованості.

9. Одним із вагомих етапів удосконалення бухгалтерського обліку на підприємстві, зокрема розрахунків з дебіторами, є його автоматизація. Автоматизація обліку дебіторської заборгованості забезпечує постійний і систематизований контроль за станом розрахункових відносин, умовами виконання договірних зобов'язань; підвищує оперативність та якість обробки обліково-економічної інформації; сприяє своєчасному та неупередженому формуванню звітності для прийняття управлінських рішень.

Автоматизований контроль розрахунків з дебіторами у програмі «BAS ERP» дозволить забезпечити: автоматизоване оброблення облікових даних в реальному часі безпосередньо на робочих місцях бухгалтерів; взаємодію бухгалтера з інформаційною системою в діалоговому режимі; забезпечити організацію первинних документів та реєстрів аналітичного й синтетичного обліку на електронних носіях і забезпечити видачу результативної інформації на паперових носіях в режимі запиту. Дану програму доцільно поєднати разом з комплексом «M.e.doc» для комплексного використання для формування всіх видів звітності.